Кудрявцева Л.О., Дядечко Л.П., Дорофеева О.М., Філатенко І.О., Черненко Г.А. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу:експресія – вплив – маніпуляція. // Мовознавство 2005 №1 С. 58 – 66 *Метафора в языке и тексте* / В.Г.Гак, В.Н.Телия, Е.М.Вольф и др.; Отв. ред. В.Н.Телия.- М.: Наука, 1988. – 176 с. *Почепцов Г.Г.* Теория коммуникации - М., 2001. - 656 с. *Тошович Б.* Структура глагольной метафоры // Stylistyka slowianska. – T.VII. – Opole, 1998. – С. 228-255.

ПЕТРІНСЬКА Т.
(Запорізький нац. ун-тет)

ТЕКСТОВИЙ КОНЦЕПТ ЯК ПРОЕКЦІЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ДИСКУРСІ

У науковій літературі досліджено різні типи концептів. Їх багата типологізація обумовлена, на думку І.В.Привалової, тим, що будь-яка одиниця мови концептуальна [Привалова 2005: 101]. Найпоширенішою серед науковців прийнята типологізація концептів залежно від різновиду картини світу (наївна, міфологічна, наукова тощо), залученої до формування концептів інформації, наприклад: наївні, повсякденні, міфологічні, наукові, гносеологічні, художні, аксіологічні і т. д. (С.А.Аскольдов, Н.Д.Арутюнова, А.М.Баранов, Т.В.Радзієвська, Ю.С.Степанов та ін.). Досить поширеними є і інші типологізації. Наприклад, з позиції суб'єкта концептуалізації виділяють ідіоконцепти, узуальні концепти, етноконцепти та загальнолюдські, або універсальні (О.О.Селіванова). Спираючись на той факт, що суб'єкт є одночасно і представником певного соціуму і індивідом, розмежовуються індивідуальні та інваріантні концепти (А.А.Залевська). На понятійному або категоріально-понятійному рівні для класифікації концептів з поміж інших виділяють критерій об'єму абстракції в них (І.В.Привалова). Монодискурсивні та полідискурсивні концепти диференціюються залежно від їх здатності до свого преферентного або індиферентного використання в певному дискурсі (А.М.Приходько). Також за способом мовного вираження і від характеру мовних засобів, що відображають певний концепт, концепти поділяються на лексичні, фразеологічні, граматичні, синтаксичні (І.В.Привалова).

Даний перелік не вичерпує всієї кількості різновидів концептів, описаних в сучасній лінгвістичній літературі, оскільки ці ментальні одиниці, які стали популярним об'єктом дослідження в межах антропоцентричної наукової парадигми, продовжують активно досліджуватися і представляти все більше нових даних стосовно своєї природи і критеріїв.

Згідно заявленої теми **об'єктом** даного дослідження виступає текстовий концепт. В сучасній мовній свідомості одним з провідних засобів презентації концептів вважається текст [Карасик 2004: 41], що дає право лінгвістам говорити про «текстовий концепт». Терміни «концепт тексту» і «текстовий концепт», які в різних інтерпретаціях зустрічаються в роботах Н.І.Жинкіна**,** А.А.Залевської, В.В.Красних, В.А.Кухаренко, О.І.Москальської та ін., подекуди вживаються як еквівалентні та взаємозамінні, що ускладнює розуміння їх диференційних ознак. Дана проблема визначає **актуальність** пропонованої розвідки. Вихідним положенням нашого дослідження є діалектична взаємодія когнітивного і дискурсивного просторів. В зв'язку з цим **метою** виступає дослідження текстового концепту як продукту взаємодетермінації національно-мовної картини світу і дискурсу.

Щоб обгрунтувати положення про текстовий концепт як результат проекції мовної картини світу в дискурсі, необхідно, перш за все, з'ясувати яким чином можуть бути співставлені останнні. Поняття співвіднесеності мовної картини світу і

дискурсу була висвітлена в роботі Є.В.Бондаренко «Картина світу і дискурс: реалізація дуальної природи людини» (Харків 2005) [Бондаренко 2005: 39], в якій автор проводить онтологічні паралелі між картиною світу й дискурсом і стверджує, що характеристики картини світу можуть вивчатися як дискурсивні, оскільки «мовна картина світу, втілена у дискурсі, є однією з форм реалізації продукту світопізнання людини» [Бондаренко 2005: 64]. В аспекті проблематики нашого дослідження привертає увагу робота А.М.Приходько «Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики» [Приходько 2008], в якій автор досліджує системологічні характеристики концептів в руслі когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної лінгвістичної науки, зокрема розглядає проблему взаємозв'язку когнітивних одиниць і дискурсу.

За результатами спостереження науковців [Арутюнова 1990: 141; Арутюнова, Падучева 1985: 12; Красных 2001: 20] до найважливіших характеристик дискурсу, наприклад, в його сучасному розумінні можна віднести такі:

- антропоцентричність або відображення суб'єктивної психології людини, і, отже, неможливість бути відчуженим від мовця;
- когнітивна природа, тобто здатність оперувати знаннями особливого роду, передавати і створювати нові знання; текстуальна зв'язність у сукупності з екстралінгвальними, прагматичними й іншими факторами;
- текст, взятий у подієвому аспекті; мовлення, розглянуте як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і в механізмах їхньої свідомості (когнітивних процесах)».

Зауважимо, що аналогічні параметри, антропоцентричність, когнітивна природа і зв'язність, інгерентно притаманні і мовній картині світу. Поряд з тим слід відмітити, що параметрична близькість картини світу і дискурсу не виключає їх особливих ознак. Так, наприклад, дискурсу властива більша динамічність.

В.Н.Телія під мовною картино світу розуміє «інформацію, розсіяну по всьому концептуальному каркасу і пов'язану з формуванням самих понять за допомогою маніпулювання в цьому процесі мовними значеннями і їх асоціативними полями, що збагачує мовними формами і змістом концептуальну систему, якою користуються як знанням про світ носії даної мови» [Телия 2006]. Кожна мова по-своєму членує світ, тобто має свій спосіб його концептуалізації, а кожна мова формує особливу картину світу [Маслова 2001: 64]. У мовних картинах світу знаходять відображення уявлення, вірування, стереотипи, концепти, поняття, які є складовими концептуальної картини (концептосфери) етносу. Деякі концепти є універсальними, але вони можуть отримувати національно-специфічні особливості під впливом національного менталітету, що і відображається відповідними мовами.

Мовна картина світу відображає кореляцію онтологічної сутності мисленнєвих категорій з результатами пізнавальної діяльності людини і способами, які вона використовує для усвідомлення і концептуалізації оточуючої дійсності [Привалова 2005: 99-100]. Концепт, таким чином, виступає як феномен та категорія, що дозволяє аналізувати взаємодію мовних одиниць з одиницями, які відображають психічну і мисленнєву діяльність мовної особистості, оскільки саме концептуальна інформація обумовлює семантику мовних одиниць.

Основною одиницею дискурсу вважається текст, в той же час поняття дискурсу нерозривно пов'язане зі сферою ментальних утворень, тобто концептами. Дискурс як система становить єдність процесу (враховуючи когнітивно-комунікативний підхід до його аналізу) і результату (як лінгвістичного об'єкту), а отже текст є одним із складників дискурсу, відноситься до нього як часткове до цілого, відповідно категорії дискурсу та тексту не тільки не знаходяться у протиріччі [Шевченко 2005б: 108-109], а знаходяться в тісному взаємозв'язку і визначають категоріальну суть одне одного.

І.С.Шевченко пропонує сукупність категорій представляти у вигляді шкали із полюсами, в якій категорії тексту і категорії дискурсу тяжіють один до одного.

Виходячи з положення про нерозривність когнітивної і комунікативної функцій мови (ця ідея лежить в основі напрямку сучасних лінгвістичних досліджень в рамках когнітивно-комунікативної парадигми) вважаємо справедливим слова Кубрякової, що «<...>вивчати кожне мовне явище треба в його використанні – у тексті й дискурсі, а когнітивний підхід повинен бути доповнений дискурсивним аналізом і спостереженнями за функціонуванням існуючих форм і створенням нових» [цит. за Шевченко 2005а: 10]. **У нашому дослідженні ми схильні сприймати дискурс, як сукупність апеляцій до концептів, адже продукуванню мовленнєвих актів та інших одиниць дискурсу передують ментальні процеси.**

Основною одиницею дискурсу є текст. За І.Т.Касавіним [Касавин 2008: 91], текст нами розглядається як такий, що має когнітивні, аксіологічні і прагматичні функції, тобто здатен передавати знання, створювати емоціональний вплив на реципієнта і спонукти до дії. Ю.С.Степанов зазначає, що концепти «ширяють» над концептуалізованими областями, актуалізуючись через слово, образ або предмет і матеріально це «ширання» виражається в тому, що «концепт знаходиться в певному контексті – або тексті – будь-якої природи». [Степанов 2006]. В той же час концепти, які можна конструювати на матеріалі продукту дискурсу – тексті – доцільно називати **текстовими концептами**. «Текст, який створює людина, відображає рух людської думки, будує можливі світи, фіксуючи в собі динаміку думки і способи її представлення за допомогою засобів мови» [Маслова 2001: 8].

Звернемося до первинної проблеми розмежування схожих термінів «текстовий концепт» і «концепт тексту». Ми спираємося на положення про те, що текст сприймається не скільки як письмовий відрізок дискурсу, а саме як внутрішньо організована система із закладеним в ній автором задумом, тобто концептом. В своїй роботі «Інтерпретація тексту», присвяченій техніці інтерпретації в першу чергу художніх текстів, В.А.Кухаренко звертається до поняття «концепт тексту» як до його основної категорії. Як вважає дослідниця автор завжди підпорядковує характер змістовно-фактуальної інформації вираженню головної ідеї твору, «концепту», який є втіленням соціально-громадської, моральної, естетичної ідеї. В процесі породження тексту автор втілює обраний концепт за допомогою найбільш адекватних на його погляд мовних засобів, а процес інтерпретації полягає у пошукові засобів вираження концепту, тому «все, що вводиться в текст і функціонує в ньому служить одній меті: формуванню концепту» [Кухаренко 2004: 80-81].

Описуючи поняття «проекції тексту» як певного ментального утворення, А.А.Залевська розглядає її як «продукт процесу смислового сприйняття тексту реципієнтом» [Залевская 2005: 325]. В даному випадку поняття «концепта тексту» вживається автором синонімічно з поняттям «смислу тексту як цілісності».

Під «концептом тексту» В.В.Красних розуміє явище на кшталт «пускового механізму», задуму, який виникає ще на стадії до породження тексту, і який далі, вже під час його сприйняття, стає кінцевою метою цього тексту. Спираючись на дане положення дослідниця визначає термін «концепт тексту» як «глибинний смисл, спочатку максимально і абсолютно згорнута смислова структура тексту, яка є втіленням мотиву, інтенцією автора, що призвели до породження смислу» [Красных 1998: 202]. Подібну інтерпретацію концепту висвітлювали також такі дослідники, як А.А.Брудний, Л.С.Виготський, Н.І.Жинкін**,** КухаренкоВ.А., Москальська О.І., Слишкін та ін.

Закріпивши за собою статус основної одиниці і продукту дискурсу, текст сам надалі може породжувати смисли у вигляді текстових концептів, які можна дослідити через компельований аналіз концептів певної сукупності текстів. Концепти, відбиті у

текстах, також стають дискурсивними одиницями. Отже під **текстовим концептом** в даній роботі ми розуміємо **такий вид концепту, який вибудовується в дискурсі лексичними конструктами (термін А.А.Залевської) масиву однорідних концептів певної кількості досліджуваних текстів.** Такий підхід дозволяє співвідносити концепт тексту і текстовий концепт як частину до цілого. Для прикладу розглянемо абстрактний текстовий концепт, який умовно визначаємо «ТК». Полем його дослідження виступає певний вид дискурсу, представлений сукупністю текстів, проаналізувавши які, дослідник може стверджувати, що концепти цих текстів мають аналогічні імена, скажімо текст №1 (Т1) має концепт тексту 1 (КТ1), текст №2 (Т2) має концепт тексту 2 (КТ2) і т. д. Важливо встановити, що КТ1=КТ2=КТ3=КТn, а в сукупності вони представлятимуть єдиний концепт, а саме текстовий концепт (ТК), оскільки даний тип концепту за характером свого вираження має текстову природу.

Отже дискурс представляється як джерело генезису мовних одиниць, середовище їх функціонування і донор для структурування мовної картини світу, а картина світу, в свою чергу впливає на структурацію дискурсу, який здатен виступати реципієнтом мовного втілення елементів картини світу (концептів). Спираючись на положення про те, що характеристики картини світу можуть вивчатися як дискурсивні, можна зробити висновок про їх когнітивно-дискурсивну єдність, що є важливим для розуміння поняття «концепту» як продукту взаємодії картини світу і дискурсу. В результаті застосування такого підходу маємо справу з **текстовими концептами,** тобто такими, які можна конструювати на матеріалі продукту дискурсу – тексті.

Література

Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Совет. энцикл., 1990. – С. 136-137. *Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В.* Истоки, проблемы и категории прагматики // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика. – С. 3-42. *Бондаренко Є.В.* Картина світу і дискурс: реалізація дуальної природи людини // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005. – С. 36-64. *Залевская А.А.* Психолингвистические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с. *Карасик В.И.* Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с. *Красных В.В.* Виртуальная реальность или реальная виртуальность. – М.: Диалог – МГУ, 1998. – 352 с. *Красных В.В.* Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 269 с. *Касавин И.Т.* Ситуационный контекст // Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / И.Т.Касавин. М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – С. 267-280. *Кухаренко В.А.* Текст як комунікативна одиниця // Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. – Вінниця, НОВА КНИГА, 2004. – С. 72-94. *Маслова В. А.* Язык-культура-человек-этнос // Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб, заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с. *Привалова И.В.* Интеркультура и вербальный знак (лингвокогнтивные основы межкультурной коммуникации): Монография. – М.: Гнозис, 2005. – 472с. *Приходько А.М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с. *Степанов Ю.С.* Концепт // Библиотека: теория языка – Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова 24 листопада, 2006, 15:25 - http://genhis.philol.msu.ru/article_120.shtml, записана 2 листопада 2007 08:19:39 GMT. *Телия В.Н.* Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Теория языка: МГУ им. М.В.Ломоносова. – 2006: http://genhis.philol.msu.ru/article_66.shtml. *Шевченко І.С.* Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. Шевченко І.С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005а. – С. 9-20. *Шевченко І. С.* Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. Шевченко І. С.: Монографія. – Харків: Константа, 2005б. – С. 105-117.